

Ekklesia Amsterdam 4 november 2019

Allerzielen Kees Kok

Natuurlijk weten wij net zo goed als Paulus, dat ons vergankelijk lichaam niet voor de eeuwigheid is gemaakt, of met zijn woorden: 'Het bederfelijke kan het koninkrijk van God niet beërven'. Maar hoe weet hij dat wij ooit, in de oogwenk van een sjofarstoot zullen veranderen en onbederfelijk onsterfelijk worden? Dat weet hij natuurlijk niet, dat is en blijft ook voor hem een geheim, een 'mysterie'. Maar hij zegt het toch. Het is een gooi van zijn geloof, een poging van zijn hoop, een visioen van de liefde die hij kort daarvoor, in 1 Korinthe 13, zo onsterfelijk mooi heeft bezongen. Maar eerst moet er nog heel wat af gevochten worden tegen de dood in haar duizend gedaanten, de machten, de heersers van deze wereld vol onbegraven doden, verwoeste steden en moordende ziekten. 'Messiaans' leven, 'hem achterna', is levenslang vechten tegen die ultieme vijand.

*

Vijfentwintig jaar geleden stierf de in 1905 geboren Elias Canetti, Jood en Nobelprijswinnende schrijver. In 2014, dertig jaar na zijn dood, zijn uit tienduizenden aantekeningen driehonderd pagina's van zijn levenslange strijd tegen de dood in een boek bijeengebracht, *Het boek tegen de dood* (Privédomein). Op 2 november 1951 schreef hij: 'Vandaag, Allerzielen. Ik ben tegenover alle mensen met wie ik een nauwe band had, tekeer gegaan tegen de dood en niemand heeft me begrepen... Christenen probeerden het in hun geest te interpreteren: een stiekeme christen, maar te trots om dat openlijk te bekennen... Ik ben geen christen, maar ik erken de dood *niet*, dat is alles'. Elias Canetti was een niet-religieuze Jood, geen christen, maar hij vond de afzwakking van het christendom ondraaglijk. Te vaak heeft het geloof in de opstanding geresulteerd in een verzoening met de dood, met de macht en de oorlog. Alsof dat nu eenmaal bij ons hoort. Maar, zegt hij, 'daarmee vergiftigen zij de eigenlijke kern van hun geloof, dat kracht put uit de overwinning op de dood. (...) "Dood, waar is uw prikkel?" Er is geen prikkel, zeggen ze, want de dood is er altijd geweest, met het leven vergroeid, als een siamese tweeling.'

Canetti wil die dodelijke prikkel, die doodsteek, niet verdoven, zoals veel religies doen. Hij wil een religie waarin de dood bloedserius wordt genomen: 'Bestaat er geen religie van de altijd acute wanhoop? Ik wil diegene wel eens zien die (...) niet slaapt omdat tijdens zijn slaap enkele mensen niet meer wakker worden; die niet liefheeft omdat er tijdens zijn liefde anderen uiteengereten worden; die het nietszeggende leedwezen over de 'onbestendigheid' van het leven weer ervaart als een scherpe pijn, als de pijn van de dood.'

*

In 1942, midden in de oorlog, proclameert Canetti, die op tijd uit Wenen naar Engeland was ontkomen, een nieuw 'eerste gebod': 'Gij zult niet sterven'. Hij verklaart de afschaffing van de dood tot hoogste opdracht van de mens. En daarmee denkt hij bijbelser dan veel christelijke predikers. Want is 'opstanding' in de bijbel niet om te beginnen opstand,

menselijke opstandigheid tegen de dood? Verreweg de meeste, misschien zelfs alle doden, zijn vóór hun tijd heengegaan ten gevolge van moordende oorzaken: oorlog, hebzucht, slavernij, verslaving, consumptiedrift, machtsmisbruik, ziekten. De meeste dood is het gevolg van het systeem van 'deze wereld', van de heersende wereldorde.

'Nog voor de eerste dode kwam de moord', luidt een dichtregel van Rainer Maria Rilke, de broedermoord van Kaïn op Abel. Sindsdien heeft elke dood iets moorddadigs, iets voortijdigs. Canetti droomt van een toekomstige hoge leeftijd van de mens, en die droom vindt hij in de bijbel terug, als lijst van de oudste patriarchen in Genesis 5, vlak na die eerste moord, als een tegenverhaal, een anti-mythe. Hij kan heel goed leven met de dood van aartsvaders als Methusalem, na hun meer dan voltooide leven: 'Zo waren al de dagen van Methusalem negenhonderd negenenzestig jaar, en hij stierf.'

En altijd is er ook deze vraag: waar was God, waar is hij? Als het moorden in Europa tot ongekende hoogten stijgt, noteert Canetti (in 1942): 'God is niet bij machte één enig mens van de dood te redden. Dat is de éénheid en de enigheid van God.' Dat mogen we wel verstaan als een uitleg van het begin van het Joodse 'credo', het sjema: 'Hoor Israël, Hij onze God, Hij Eén, enig, uniek' [*èchad*]. En zo is ook ieder mens is als beeld van God één en enig.

Zes miljoen zijn er zes miljoen maal één. Even later schrijft hij: 'God moet machteloos toezien hoe de ene na de andere mens sterft.'

Edward Schillebeeckx noemde dat ooit 'Gods weerloze overmacht'. 'De mensen kunnen alleen elkaar verlossen', meent Canetti, maar daar laat hij het niet bij, want de volgende helft van de zin luidt: 'daarom verkleedt God zich als mens'. Dat vind ik mooi: God gehuld in mensen, undercover.

Als hij op zijn zevenenzestigste nog vader van een dochter wordt, stelt Canetti zichzelf deze vraag: 'Zou het kunnen dat je door de dood bezeten was, omdat je tot op hoge leeftijd nooit naar een geboorte hebt toegeleefd?' Toen besepte hij wat de meeste moeders en vaders altijd al weten: 'Dat de mensen nooit serieus tegen de dood hebben gerebelleerd, hangt samen met het feit dat het hun gegeven is nieuw leven voort te brengen. Kinderen in plaats van overleven: daar valt over te praten, dat is een grote verleiding.'

Wie van die driehonderd bladzijden *Tegen de dood* moe wordt en vindt dat Canetti overdrijft en dramt, en liever kiest voor het leven, krijgt in 1992, twee jaar voor zijn dood, groot gelijk van hem: 'Ik kom er langzamerhand achter dat er niets vulgairder, banaler, triviale, demagogischer is dan mijn gevecht tegen de dood. Ik ben me ervoor gaan schamen, *maar ik zet het onverdroten voort.*' Zelf is hij in 1994, op zijn 89e, een goede, zachte, geweldloze dood gestorven, hij is slapend de dood in gedommeld.

Jaren eerder, in 1957, schreef hij: 'Ik, de bewuste tijdgenoot van twee wereldoorlogen, heb die zelf als *buitenstaander* meegemaakt... Je moet maar de kracht hebben om de oorlog je vuist in zijn bek en door zijn strot te duwen en meedogenloos zijn ingewanden eruit te rukken.'

Maar als je door walging wordt overmand nog voor hij zijn bek opendoet, kun je hem maar beter uit de weg gaan en liedjes zingen tegen de dood.'

Ja, laten we zingen tegen alle voorbije, hedendaagse en komende oorlogen, tegen de nieuwste bliksemmoordenaar JSF die afgelopen donderdag, in de Allerzielenweek, als een held werd ingehaald in Leeuwarden; zingen tegen fijnstof en CO₂, tegen moordende ziekten die onze geliefden van ons wegroven; laten we zingen en 'zijn met allen tegen de dood'.